

XIX-XX საუკუნეების მიჯნის იზოლირებული საღარბოების სტილისტური მიმდინარეობები

თეა ქუთათელაძე,
გიორგი ბაგრატიონ-დავითაშვილი

* * * * *

რეზიუმე

ახალმა მიმდინარეობამ სხვადასხვა ქვეყნებში სხვადასხვა სახელი შეიძინა იმის მიხედვით, თუ რომელი სახელოვნებო ორგანიზაცია უწევდა მას პოპულარიზაციას.

ამ სტილისტულ მიმდინარეობებს მიეკუთვნება მოდერნი, არტ-ნუვო, იუგენსტილი და სხვა. ასეთი მრავალი შესანიშნავი შენობა გაჩნდა არა მარტო თბილისში, არამედ სხვა ქალაქებშიც: სოხუმი, გაგრა, ახალი ათონი, ბათუმი, ფოთი, ქუთაისი, დუშეთი, აბასთუმანი, ბორჯომი და სხვა. ქართულ არქიტექტურაში აქ ადგილობრივი ფორმებიცაა შერწყმული.

თბილისის ერთერთი კოლორიტი სახლების სადარბაზოებია. უხვად მორთულმა სადარბაზო ვესტიბიულმა განსაკუთრებით პარადული, საზეიმო იერი შესძინა თბილისურ სახლს და უხვად მორთულ სახლის ფასადთან ერთად ერთგვარ სავიზიტო ბარათად იქცა.

საკვანძო სიტყვები: მოდერნი, არტ-ნუვო, იუგენსტილი, სადარბაზო ვესტიბიული, თბილისური სახლი, სახლის ფასადი.

Stylistic Directions of Main Entrance at the Turn of XIX-XX Centuries

*T.G. Kutateladze,
G. N. Bagration-Davitashvili*

Summary

The new direction in art obtained different names in various countries according to which art organization used to promote its popularization.

Modern, Art-Nuevo, Jugenstil and more belong to this stylistic direction. Such remarkable buildings appeared not only in Tbilisi, but also in other cities like Sukhumi, Gagra, New Athoni, Batumi, Poti, Kutaisi, Dusheti, Abastumani, Borjomi etc. These new directions are combined with local forms of Georgian Architecture.

One of the flavors of Tbilisi is the main entrances of the buildings. Richly decorated entrance hall gives especially celebratory frame to Tbilisi houses and together with the decorated facades of the buildings became kind of visiting card of Tbilisi.

Keywords: Modern, Art-Nuevo, Jugenstil, entrance hall, Tbilisi house, facade of the building.

არტ-ნუვო (ფრანგ. Art Nouveau “ახალი ხელოვნება”), იგივე მოდერნი, სტილია ხელოვნებაში, არქიტექტურასა და დიზაინში, რომელმაც პოპულარობის პიკს მე-20 საუკუნის დასაწყისში მიაღწია. სახელწოდება “არტ-ნუვო” მიმდინარეობს ამავე სახელის მალაზიისგან პარიზში, “Maison de l’Art Nouveau”, რომელიც იმ დროისთვის სემუელ ბინის განკარგულებაში იყო და გასაყიდად გამოფენილი იყო სხვადასხვა ნივთები, რომლებიც ამ განსაკუთრებულ დიზაინში იყო გადამწყვეტილი.

ახალმა მიმდინარეობამ სხვადასხვა ქვეყნებში სხვადასხვა სახელი შეიძინა იმის მიხედვით, თუ რომელი სახელოვნებო ორგანიზაცია უწევდა მას პოპულარიზაციას. სხვა უფრო ლოკალური ტერმინები, რომელმაც წინაპირობა შეუქმნა რადიკალურ, რეფორმისტულ შეიქს მე-20 საუკუნის მოდერნიზმში, იყო “იუგენდსტილი” გერმანიაში და ნიდერლანდებში (გერმანული ჟურნალის დუგეოდ-ის მიხედვით), “სეცესიონსტილი” ვენაში, “ლიბერტი” იტალიაში. იტალიაში “სტილ-ლიბერტი”-ს მიმდინარეობას საფუძველი ჩაუყარა ლონდონურმა მაღაზიამ “Liberty & Co”, რომელიც თანამედროვე დიზაინს ავრცელებდა კომერციულ ასპექტში გამოსახული ხელოვნების ნიმუშებით; ხოლო “მოდერნიზმო” ესპანეთში, სადაც პროგრესული ხელოვნები და დიზაინერები სალონურ გამოფენათა მიმდინარეობას გამოეყვნენ, საკუთარი ტავის უფრო კონგენიალურ გარემოებებში წარმოჩენისათვის. იგი კატალონიაში ძირითადად ბარსელონაში ვითარდებოდა და მისი ყველაზე ცნობილი პრაქტიკოსი ანტონიო გაუდი იყო. რუსეთში ეს მიმდინარეობა სამხატვრო ჟურნალ “ხელოვნების სამყარო”-ს ორგვლივ ტრიალებდა, რომელმაც რევოლუციური “ბალე-რუსი” (Ba.ets Russes) წარმოშვა. საქართველოში რუსეთის მსგავსად ამ სტილს მოდერნსაც უწოდებდნენ.

ყველაფერი კი 1861 წელს ინგლისში დაიწყო. იმ პერიოდისათვის ყველაზე მეტად ინდუსტრიალიზებულ ქვეყანაში, როდესაც ყულიამ მორისმა და სხვა ხელოვნებმა დააარსეს ხელოვნებისა და ოსტატობის მოძრაობა, რომელშიც გაერთიანდნენ მე-19 საუკუნის შუა წლებში ჩამოყალიბებული სტილის მიმდევრები. სოციალური იდეების მხარდამჭერებს სურდათ, რომ ყველა საგანი ლამაზი და გამოყენებადი ყოფილიყო, ამავე დროს, ხელნაკეთი. მართალია, ხელნაკეთი ნამუშევრები ძალზე ძვირი იყო მასებისთვის, მაგრამ სკოლებმა, გამოფენებმა და ჟურნალებმა ხელი შეუწყვეს ამ იდეის გავრცელებას

და არტ-ნუვო დაბადებისთვის სასურველი გარემო შექმნეს. ბევრმა არტისტიმა, არქიტექტორმა, დიზაინერმა და ინტელექტუალმა, რომლებიც დემოკრატიული და ვიზუალური ხელოვნების სფეროში მოღვაწეობდა, აგრეთვე, კულტურის წარმომადგენლებმა, ავანგარდისტებმა აიტაცეს იდეა — შეექმნათ “თანამედროვე ცხოვრების ხელოვნება”.

ახალი სტილი ორნამენტების სიმდიდრით, რკალებითა და ხვეული ხაზებით გამოირჩეოდა. ეს დეკორატიული სტილი დრამისა და ფანტაზიის ნაზავია და მისი მოტივების წყაროს წარმოადგენს გოთიკური პერიოდის ხელოვნება, იაპონური დამწერლობა, უილიამ ბლეიკის ხელოვნება. არტ-ნუვოს დამახასიათებელი ნიშნებია ქალთა ფიგურები თხელ კაბებში, ასევე, გრძელი, ტალღოვანი, ესთეტიკური, ასიმეტრიული ხაზები, რომლებსაც ხშირად ბუნების საგნების — ხვიარა მცენარის ან კვირტების, პატარა ცხოველების ან მწერების ფიგურებით გამოსახვენ. ასევე, დეკორატიული ელემენტებით, რომლებიც ცენტრშია გამოკვეთილი. ამ სტილის მიმდევრები: მხატვრები, ოლუსტრატორები, იუველიერები და შუშის ნაწარმის დიზაინერები.

არტ-ნუვოს დიზაინი მთელ იერარქიას მოიცავს: არქიტექტურას, ინტერიერის დიზაინს, დეკორატიულ ხელოვნებას — სამკაულებს, ავეჯს, ქსოვილებს, ჭურჭელს, განათებას და ვიზუალური ხელოვნების მთელ სპექტრს.

განსაკუთრებით უნდა აღინიშნოს ემილ გალეს (1846-1904) განუმეორებელი ხის, მინისა და კერამიკისაგან შესრულებული ნაკეთობები.

არტ-ნუვოს ევოლუციამ კულმინაციას მიაღწია 1900 წელს პარიზში გამართულ უნივერსალურ მსოფლიო ექსპოზიციას, სადაც მოდერნი ტრიუმფს განიცდის ყველა ფორმასა და მედიუმში. მიმდინარეობამ სავარაუდოდ აპოგეას მიაღწია 1902 წლის ტურინის ექსპოზიციას იტალიაში, სადაც დიზაინერები თითქმის ყველა ევროპული ქვეყნიდან საკუთარ ნიმუშებს ექსკლუზიურად არტ-ნუვოს სტილში წარადგენენ. არტ-ნუვო იყენებდა გვიანდელი მე-19 საუკუნის თითქმის ყველა ტექნოლოგიურ ინოვაციას, როგორიცაა გამომკვლეული ლითონი და ვრცელი უსწორმასწორო ფორმის მინა არქიტექტურაში.

გერმანულ ხელოვნებათმცოდნეობასა და მხატვრულ კრიტიკაში არის მიღებული იუგენდსტილი (Jugendstil). ის წარმოიქმნა მიუნხენის ჟურნალ “Jugend” დასახელებიდან, რომელიც პროპაგანდას უწევდა ამ სტილს.

ლატვიაში იუგენდსტილი 1900 წლიდან იღებს დასაწყისს. რიგის არქიტექტურაში ის მჭიდროდ იყო დაკავშირებული ნაციონალურ რომანტიზმთან, რომელმაც თავის მხრივ გავლენა მოახდინა ფინეთის რომანტიზმზე. XX საუკუნის დასაწყისში დაახლოებით 40% რიგის მრავალსართულიანი დასახლებებისა იყო აგებული იუგენდსტილში. იუგენდსტილს ჰქონდა რიგაში ყოველგვარი ვარიაციები დეკორატიული, ნაციონალური რომანტიზმი და პერეპნდიკულაცია. რიგის მოდერნს აქვს გამომსახველი განსაკუთრებული

ლი სტილი და მაშტაბები, რათა შეუნარჩუნოს მომავალ თაობებს ვეცრიგის არქიტექტურა. რიგის ხის სახლები და იუგენდსტილის შენობები ისტორიული რიგის ცენტრი შეტანილია იუნესკოს კულტურული ნაგებობების დაცულ სიაში.

იუგენდსტილი, ეს ორნამენტული სტილი, ეყრდნობოდა მოხრილ ხაზებს, ასიმეტრიას კომპოზიციაში და რიტმში არარეგულარულ ხაზებს, მთავარი მოტივებია — ბუნება, გადაძახილი ანტიკურ ხელოვნებასთან და მითოლოგიასთან. არქიტექტურაში იუგენდსტილი გამოიხატება ნაგებობების ფუნქციურობით და მდიდარი დეკორატიული ფასადით, ეს მიიღწევა ყველა შესაძლო სამშენებლო საშუალებებით დაწყებული ფანჯრის და კარის სიოს ფორმით, ერკერებით, დამთავრებული სკულპტურებითა და რელიეფებით, ორნამენტული ხაზებით ან მინდვრით, ვიტრაჟებით, მნიშვნელოვანია არა მხოლოდ პარადული ფასადი, საერთო ხედი, არამედ საერთო სახე, ამიტომ “იუგენდსტილის არქიტექტურა” ნიშნავს ინტერიერსაც, მაგიდის ჭურჭლის ფორმას და მაცხოვრებელთა გარდერობსაც.

ლატვიას განსაკუთრებული დამოკიდებულება აქვს იუგენდსტილთან, ისევე როგორც სკანდინავიას, განსაკუთრებით კი ფინეთს. იუგენდსტილის მსოფლმხედველობა მჭიდროდ არის დაკავშირებული ნაციონალური გეომეტრიული ორნამენტები, ღია ტონების გამა, ცხოველური და მცენარეული მოტივები, ქალის სახეები. ეს იყო პირველი სტილი, რომელმაც შესაბამისობაში მოიყვანა შენობის გარეგნული სახე მის სივრცით სტრუქტურასთან.

იუგენდსტილი — არის სტილი დეკორატიულ-გამოყენებითი და სახვითი ხელოვნების, არქიტექტურისა და მოდის, ევროპასა და ამერიკაში. სტილი წარმოიქმნა ეკლექტიზმის საწინაარმდეგოდ და იყო ცდა შეექმნათ უფრო ესთეტიკური, სივრცითი, ასევე საგნობრივი გარემო ადამიანებისათვის. ხაზი ესმება სრულ თავისუფლებას, ექსპრესიული, გამომსახველობითი ფანტაზიით და სურვილით.

XIX-ის ბაქოში დაიწყო კაპიტალიზმის განვითარება, რამაც მნიშვნელოვანი გავლენა მოახდინა აზერბაიჯანულ არქიტექტურაზე. ეს განსაკუთრებით იგრძნობა ბაქოს განაშენიანებაში, სადაც ამ დროს იგებოდა ისეთი ახალი ტიპის შენობები. ამასტან ერთად ქალაქში იჭრება ევროპული არქიტექტურის ტრადიციები. ევროპული არქიტექტურის სხვადასხვა სტილის ურთიერთშერწყმა, მათი ურთიერთგავლენა ადგილობრივ არქიტექტურულ ტრადიციებთან დამახასიათებელია XIX-XX საუკუნეების ბაქოს არქიტექტურისათვის. არქიტექტურული სტილი იყო სრულიად განსხვავებული და დამოკიდებული იყო დამკვეთის გემოვნებაზე, ხუროთმოძღვის პროფესიონალიზმზე.

XX საუკუნის დასაწყისში მრავალი შესანიშნავი არტ-ნუვო შენობა გაჩნდა არა მხოლოდ თბილისში, არამედ სხვა ქალაქებშიც: სოხუმი, გაგრა, ახალი ათონი, ბათუმი, ფოთი, ქუთაისი, დუშეთი, აბასთუმანი, ბორჯომი და სხვ. მრავალი საინტერესო არტ-

ნუგო სამარხი მდებარეობს ისტორიულ სასაფლაო-ბზეც. თუმცა მსოფლიოსათვის საქართველოს წვლილი ამ სტილში თითქმის უცნობია.

დასკვნა

მიუხედავად იმისა, რომ არტ-ნუგო საერთაშორისო მიმდინარეობა იყო, ქართულ არტ-ნუგო არქიტექტურაში ადგილობრივი ფორმებია შერწყმული. შედეგად მიღებულ იქნა ორიგინალური სინთეზი ევროპული სტილის ფასადებისა ქუჩის მხარეს და ქართული ხის აივნებისა და არტ-ნუგო დეკორაციებით ეზოს მხარეს. ამ სტილის არქიტექტურა ევროპული ნიმუშების მექანიკური განმეორება არ ყოფილა: აქ ვხვდებით არტ-ნოვო ორნამენტებს ორიგინალური დაგეგმარებით, ავეჯით, მოზაიკით, მოჭიქული მინის პანელებით, ძეგლებით, ბუხრებით, ინტერიერის სხვა დეკორაციებითა და მაღალმხატვრული ფასადებით.

თბილისის ერთ-ერთი კოლორიტი სახლების სადარბაზოებია. თავად სადარბაზო, როგორც არქიტექტურული ელემენტი, მე-19 საუკუნის ბოლოს, 50-60 წლების შემდგომ, ახალი ტიპის “ფეშენებელურ” სახლებთან ერთად ჩნდება, როდესაც არისტოკრატია სულ უფრო ევროპული ყოფის სტანდარტებისკენ მისწრაფის და წინანდელი სახლების მასშტაბით აღარ კმაყოფილდება. უხვად მორთულმა სადარბაზო-ვესტიბულმა განსაკუთრებით პარადული, საზეიმო იერი შესძინა თბილისურ სახლს და უხვად მორთულ სახლის ფასადთან ერთად ერთგვარ საციზიტო ბარათად იქცა.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ვ. ბერიძე, თბილისის ხუროთმოძღვრება 1801-1917 წლებში. ტ. II, 1963
2. თ. კვირკველია, ძველი თბილისის ქუჩებსა და ქუჩაბანდებში. საბჭოთა საქართველო, თბილისი, 1963
3. ჯ. სამუშია, თბილისის ისტორია, თბ. 2014